

PÄÄKIRJOITUS

Tiina Lintunen

Suomen turvallisuuspoliisin murrosten vuodet

Tämän numeron vieraileva päätoimittaja on poliittisen historian dosentti, yliopistonlehtori Tiina Lintunen (Turun yliopisto, tiina.lintunen@utu.fi).

Viranomaisilla on lähtökohtaisesti aina valtaa, sillä he asettavat kansalaisten toiminnalle rajat ja valvovat niiden noudattamista. Oikeusvaltioperiaatteen mukaan kaikki julkisen vallan käyttäjät toimivat laissa säädettyjen puitteiden mukaisesti noudattaen demokratiaan ja perusoikeuksiin liittyviä arvoja. Viranomaisten toiminnan tulisi siis olla puolueetonta, mutta tämä ei aina toteudu, vaan poliittiset asenteet voivat värittää toimintaa, kun pyritään pönkittämään valtaapitävien asemaa ja tavoitteita. Tällaista asenteellista toimintaa on ilmennyt erityisesti tiedustelutoiminnan piirissä.¹ Historioitsija Peter Jackson on arvioinut, että tavallisesti tiedustelutoiminta politisoituu, kun se pyritään mukauttamaan jo olemassa oleviin käytäntöihin ja vallitseviin näkemyksiin. Hän käyttää tästä käsitettä “järjestelmällinen ideologinen puolueellisuus”, mikä tarkoittaa, että saman päätöksentekoyhteisön jäsenillä on usein samanlaisia ideologisia vakaumuksia.² Tällaista ideologista yhteneväisyyttä on ollut havaittavissa myös Suomen turvallisuuspoliisissa menneiden vuosikymmenten aikana.³

Etsivä Keskuspoliisi (EK) perustettiin sisällissodan vuonna 1919 jälkeen valvomaan etupäässä kahdelta suunnalta tulevaa uhkaa. Uhkaavina ja epäilyttävinä koettiin tuolloin juuri valtionvastaista toimintaa harjoittanut vasemmisto ja tarkkailua haluttiin suunnata myös Suomessa oleskeleviin ulkomaalaisiin. Myöhempinä vuosina sisäisen turvallisuuden uhiksi tulivat myös äärioikeisto ja kansainvälinen terrorismi. EK:n alkuaikoina sen suurin pelon aihe oli kuitenkin kommunismin leviäminen Suomeen ja siksi poliittisesti aktiivisten kansalaisten suhteita Neuvostoliittoon tarkkailtiin tiiviisti. 1930-luvun lopulla organisaatiouudistuksen myötä turvallisuuspoliisi muutti nimensä Valtiolliseksi poliisiksi (Valpo), mutta sen kiinnostus kommunisteja ja niiksi epäilemiään henkilöitä kohtaan ei laantunut, päinvastoin. Valpolla oli oikeus pidättää ja vangita epäilyttäviksi arvioimiaan henkilöitä ja syyttäjä myös käytti Valpon tuottamaa esitutkinta-aineistoa oikeudenkäynneissä. Valpolla oli siis merkittävästi valtaa sen arvioidessa henkilöiden poliittisuutta ja näiden muodostamaa turvallisuusuhkaa.⁴

Sodan jälkeen valta ja väri vaihtuivat Valpossa, kun entiset valkoisen Suomen perinnön kannattajat joutuivat väistymään uuden punaisen Valpon (Valpo II) tieltä. Koko asetelma kääntyi pääläelleen, kun kommunistit ottivat virastossa vallan ja käänsivät nyt valvovan katseen päinvastaiseen suuntaan. Vaikka toimijat vaihtuivat, säilyivät toimintatavat ja ylilyönteihin ja omavaltaisuuteen syyllistytään tämänkin Valpon aikakaudella. Tämä tuli perintönä jo EK:lta. Vuodesta 1919 lähtien turvallisuuspoliisi oli Suomessa ajoittain ylittänyt toimivaltuuksiaan syyllistyen esimerkiksi aiheettomiin

pidätyksiin ja väkivaltaisiin kuulusteluihin. Lain venyttämistä ja suoranaista rikkomista perusteltiin pitkään kansallisella turvallisuudella ja yleisellä edulla, joiden nähtiin menevän yksilön oikeuksien ja koskemattomuuden ohitse.

Turvallisuuspoliisi ei ymmärrettävästi ollut kovin hyvässä maineessa ja vuonna 1949 tehtiin jälleen organisaatiouudistus. Perustettu Suojelupoliisi (Suopo/Supo) haluttiin pestä puhtaaksi edeltäjiensä ryvettyneisyydestä ja jälleen kerran lähes koko henkilöstö vaihdettiin, sitä supistettiin ja turvallisuuspoliisin toimivaltaa kavennettiin selkeästi. Se menetti mm. pidätys-, vangitseminen- ja esitutkintaoikeutensa. Samoin tiedustelutoiminnan arsenaalia supistettiin, eikä Supolla ollut esimerkiksi oikeutta rikkoa kirjesalaisuutta tai kuunnella puheluita, kuten sen edeltäjillä oli ollut tapana. Kaikenlaiset ylilyönnit haluttiin karsia pois uuden lainsäädännön myötä ja turvallisuuspoliisin toiminnan tulisi jatkossa olla paitsi laillista myös epäpoliittista.⁵ Poliittisuudelta ei kuitenkaan välttytty tälläkään kerralla ja kommunistit palasivat jälleen tärkeäksi kiinnostuksen kohteeksi.

Näistä kokonaisvaltaisista muutoksista huolimatta monet toimintatavat säilyivät kuitenkin ennallaan. Tästä esimerkkinä on Supon apulaispäällikkö Stenlundin alaosastoille vuonna 1950 lähettämä kirje. Siinä hän ohjeistaa alaosastojen päällikköjä luetuttamaan alaisillaan vuonna 1927 laaditun esitelmän Etsivän Keskuspoliisin tiedustelutyöstä, koska ”esitys on vieläkin melkein kokonaisuudessaan käyttökelpoinen”.⁶

Suurista muutoksista huolimatta Supo sai osakseen kritiikkiä ja erityisesti sen poliittiset asenteet herättivät keskustelua. Turvallisuuspoliisin suhteet sen vanhoihin vihollisiin kommunisteihin olivat huonot, mutta 1970-luvun alkuun mennessä Supo oli hankkinut itselleen lisää vihamiehiä, sillä myös SDP:n eduskuntaryhmä esitti koko suojelupoliisin lakkauttamista. Supon toiminta nähtiin salamyhkäisenä ja se herätti epäilyksiä. Toimintakulttuurin muutoksille oli siis jälleen tarvetta, kuten tämän numeron artikkeleista ilmenee.

Suomen turvallisuuspoliisi on sen kaikissa vaiheissa (Etsivä keskuspoliisi 1919–1937, Valtiollinen poliisi 1938–1948 ja Suojelupoliisi 1949–) ollut Turun yliopiston poliittisen historian tutkijoiden kiinnostuksen kohteena jo useiden vuosien ajan. Pitkälti tämän kiinnostuksen jyvän istutti meihin Kimmo Rentola, joka toimi oppiaineemme professorina vuosina 2006–2014. Vuonna 2018 oppiaineessa käynnistyi dosentti Mika Suonpään johtama hanke *Muuttuvat uhkakuvat ja valvonnan mekanismit Suomessa (VAME)*, joka tutki Suomen sisäistä turvallisuutta itsenäisyyden aikakaudella. Koneen säätiön rahoittama kolmevuotinen hanke toi esille nykyajan turvallisuuskeskustelun historiattomia piirteitä ja osoitti, että ajankohtaisilla teemoilla on juuret pitkällä menneisyydessä. Tämän erikoisnumeron kirjoittajista lisäksi Alekski Mainio, Jukka Pesu ja Matti Välimäki olivat mukana tuossa VAME-hankkeessa. Mari Luukkonen valmisteli samoihin aikoihin väitöskirjaansa poliittiseen historiaan ja myös Piia Vuorisella oli tiiviit yhteydet hankkeen tutkijoihin. Turun yliopiston poliittisessa historiassa ja sen liepeillä on siis varsin monipuolinen tiedustelutoiminnan tutkimukseen erikoistunut tutkijaryhmä.

Tämän suomalaisen turvallisuuspoliisin toimintaan ja tiedusteluun erikoistunut *Ennen ja Nytin* numero etenee kronologisesti ja lähtee liikkeelle Etsivän Keskuspoliisin alkuvuosista. FT Piia Vuorinen tarkastelee artikkelissaan *Epäluotettavia, ansioituneita ja vietteleviä? Naiset tiedustelun kohteina ja toimijoina Suomessa 1919–1944*, miten vakoilun, vastavakoilun ja valtiollisen valvonnan piirissä toimiviin naisiin suhtauduttiin. Hän lähestyy tätä kysymystä kolmen esimerkkitapauksen kautta ja peilaa näitä vallinneisiin stereotyyppioihin naisista vakoilun maailmassa. Vuorisen tutkimus kohdistuu tuohon aiemmin mainittuun ensimmäisen tasavallan aikana toimineeseen valkoiseen EK-Valpoon.

Ajallisesti dosentti Alekski Mainio jatkaa siitä, mihin Piia Vuorinen päättää artikkelinsa eli vuodesta 1944. Nämä kaksi ensimmäistä artikkelia nivoutuvat muutenkin hyvin yhteen, sillä niissä molemmissa käsitellään vakoilua, vastavakoilua ja värväystä. Mainion artikkeli ”Korkea peli” – *Vadim*

Björkelund suojelupoliisin, KGB:n ja CIA:n agenttina 1944–59 avaa mielenkiintoisesti sitä tiedustelumaailman monihaaraista ja vielä melko vähän tunnettua kenttää, jossa Suomenkin turvallisuuspoliisi toimi sotienjälkeisenä aikana. Hänen ajanjaksonsa kattaa sekä punaisen Valpon että suojelupoliisin kautta.

VTT Jukka Pesu tutkii artikkelissaan *Suojelupoliisin poliittinen kontrolli ja julkisuus 1969–1982* suojelupoliisin julkisuuspolitiikan kiristymistä ja henkilökohtaisten suhdeverkostojen merkitystä 1970- ja 1980-lukujen Suomessa. 1960- ja 1970-lukujen taitteessa turvallisuuspoliisi oli jälleen kriisissä ja sen oli perusteltava olemassaolonsa merkitys ja sopeutettava toimintatapojaan vallitsevaan mielipideilmastoon. Pesu pohtii artikkelissaan, miksi eduskunnassa keskusteltiin vakavasti suojelupoliisin lakkauttamisesta 1970-luvun alussa. Pesu tarkastelee myös suojelupoliisin suhdetta julkisuuteen ja mediaan ja Supon välttämätöntä toimintakulttuurin muutosta.

Pesun kanssa osittain samalta ajanjaksolta Supoa tarkastelee VTT Mari Luukkonen artikkelissa *Turvallisuuspoliisista turvallisuuspalveluksi. Suojelupoliisin kehittäminen ja yhteiskunnallisen roolin muutos*. Luukkonen tutkii Supoa Seppo Tiitisen päällikkökauden aikana 1978–1990, jolloin laitosta pyrittiin uudistamaan monin tavoin. Hän analysoi tehtyjä muutoksia ja sitä, miten niissä onnistuttiin tai epäonnistuttiin. Luukkonen nostaa esiin, miten johtaminen kohtasi haasteita tilanteissa, joissa organisaation ulkopuolelta kohdistuvat odotukset törmäsivät yhteen vahvan organisaatiokulttuurin synnyttämän vastarinnan kanssa. Keskeistä viraston yhteiskunnallisen aseman muuttamisessa oli myös länsimaisen oikeusvaltion peruseriaatteisiin kuuluvana sen toiminnan parlamentaarisen valvonnan kehittäminen, joka turvallisuuspoliisin aiempina vuosina oli ollut vähäistä. Valvojalla ei ollut ollut varsinaista valvojaa, sisäministeriöön oli toki pidetty tiivistä yhteyttä, mutta vain poliisiasiain neuvottelukunta oli tarkkaillut toimintaa välillisesti.

VTT Matti Välimäki päättää tämän erikoisnumeromme pohtimalla artikkelissaan *Viranomaiset ja ulkomaalaisten näkeminen turvallisuuskysymyksenä Suomessa 1800-luvulta 2000-luvulle* millaisia erilaisia uhkakuvia viranomaiset ovat ulkomaalaisista luoneet ja millaisiin toimenpiteisiin on ryhdytty näiden uhkien torjumiseksi. Välimäen katsausartikkelin keskiössä on turvallisuuspoliisin rooli ja toiminta sen perustamisesta lähtien, jolloin hän pystyy selvittämään pitkän linjan kehityksiä ja vaikutuksia. Hän vastaa esimerkiksi kysymykseen, miten ulkomaalaisten valvonta ja kontrollointi on muuttunut yli 100 vuoden aikana. Välimäki tuo myös esille, miten ulkomaalaisista muodostetut uhkakuvat ovat kytkeytyneet sekä ulkopoliittisiin kysymyksiin että kansalliseen itseymmärrykseen.

Suomen turvallisuuspoliisin toimintaan on liittynyt monia poliittisia ulottuvuuksia. Tutkimalla organisaation historiaa saadaan näkökulmaa siihen, miten poliittiset valtasuhteet ja ideologiat ovat vaikuttaneet viraston toimintaan ja päätöksentekoon. Tämän erikoisnumeron artikkelit lisäävät tietoa ja ymmärrystä Suomen turvallisuuspoliisin toimintakulttuurista ja suhteista poliittisiin vallanpitäjiin eri aikakausilla.

---

¹ Tiina Lintunen, ”Kuutoset ja Valpon valvonta”, teoksessa Valpon valvomat – Eduskuntaryhmä Kuutosten tapaus, Ville Okkonen ja Tiina Lintunen (Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2023), 102.

² John A. Gentry, ”Assessing Intelligence Performance”, teoksessa The Oxford Handbook of National Security Intelligence. Toim. Loch K. Johnson. (Oxford: Oxford University Press, Online Publication Mar 2010), 87–91.

³ Turvallisuuspoliisi viittaa Suomen kontekstissa Etsivään Keskuspoliisiin, Valtiolliseen poliisiin ja Suojelupoliisiin.

⁴ Lintunen 2023, 105.

⁵ Mari Luukkonen, ”Suomalainen tiedustelukulttuuri aikuisuuden kynnyksellä”, teoksessa Suomalaisen tiedustelukulttuurin jäljillä, toim. Tommi Koivula (Helsinki: Maanpuolustuskorkeakoulu, 2020), 15–16.

⁶ Apulaispäällikkö Stenlundin kirje tarkastajille ja alatoimistojen päälliköille 26.10.1950. Suojelupoliisin asiamapit XXII F, Suojelupoliisin koulutusaineisto, KA.